Aan de orde is de

behandeling van het beginselprogram 1959, met de daarbij behorende voorstellen en amendementen.

Prof. dr. W. Banning leidt de besprekingen in met de volgende woorden:

Toen eenmaal het besluit tot herziening van het beginselprogram 1947 genomen was, en onze commissie haar arbeid begon in juni 1957, hebben wij ons gerealiseerd, dat enkele dingen vaststonden, de dingen nl. die als grondslag van de partij bij haar oprichting in 1946 door alle daarbij betrokken groeperingen waren aanvaard. Ik noem ze kort: 1e. de *democratie* werd als beginsel van voortgaande maatschappelijke en politieke hervorming en opbouw aanvaard, dus óók voor de sociale en economische sector van het maatschappelijk leven; 2e. de partij zou zijn *doorbraakpartij* in de betekenis die dat begrip in 1946 na jaren van geestelijke en politieke bewustwording daaraan voorafgaande had verkregen: niet alleen dat aanvaard en als verrijking en verruiming werd begroet, dat in één partij een fundering van het socialisme op verschillende levensovertuiging mogelijk zou zijn, maar ook dat het socialisme zelf niet als levensbeschouwing zou worden gesteld en gepropageerd; 3e. de partij zou onder het begrip *'arbeid'* niet alleen handenarbeid, maar ook geestelijke arbeid verstaan, met andere woorden een ernstige poging doen om in één brede volkspartij hand- en hoofdarbeiders samen te brengen. Ik stel niet, dat deze elementen van onze grondslag onveranderlijke, eeuwige beginselen zijn; maar wel, dat wij ze ook voor het nieuwe program hebben aanvaard als niet- discutabele verworvenheden.

Ik voeg een enkele opmerking toe over het woord 'beginsel'. Het zal u zijn opgevallen bij vergelijking van het nu ter discussie staand ontwerp met het eerste concept van 1958, dat enkele niet onbelangrijke paragrafen — de beschrijving van de veranderingen die zich in de maatschappij hebben voltrokken — uit het eerste concept zijn teruggenomen met de bedoeling ze in de toelichting, en dan wat uitvoeriger, een plaats te geven. Men zei namelijk: dat is beschrijving van een situatie, geen beginsel. Wij hebben aan deze aandrang toegegeven, al zou er nog wel te praten zijn over de vraag in hoever de beschrijving door een beginsel werd beinvloed — het program werd er korter door, en dat was winst. Als ik nu een enkel woord zeg over het woord 'beginsel' in een partijprogram van ons, dan zitten daar tenminste drie elementen in: 1e. *zedelijke motieven:* wij willen voor de sociaal ontrechten, de achtergestelden, recht en vrijheid veroveren; wij willen de maatschappij van de toekomst bouwen op geestelijke vrijheid, die zich onderscheidt van liberale vrijheid omdat zij gebonden is aan sociale gerechtigheid; wij willen uit de samenleving der volkeren het oorlogsgeweld bannen; deze

zedelijke motieven zijn het hart, de bezielende kracht van het socialisme; 2e. uit deze zedelijke motieven worden afgeleid, mede op grond van ons inzicht in sociale en economische krachten in de huidige maatschappij, *politieke, sociale, economische beginselen,* b.v. de stelling van gelijke kansen, van beteugeling der machtsconcentraties in naam van het gemeenschapsbelang, van medezeggenschap der arbeiders in de onderneming, van de noodzaak van een internationale rechtsorde; 3e. het aangeven van de belangrijkste *middelen* tot structuurverandering van de maatschappij in socialistische richting, b.v. socialisatie, een bepaalde uitwerking van de PBO (een bepaalde andere vorm niet), hervorming van het onderwijsstelsel enz. Een beginselprogram behoort deze drie elementen te bevatten. Geeft het alleen maar zedelijke motieven zonder concrete aanwijzingen tot vormgeving, dan blijft het een verzameling kreten; geeft het alleen maar politieke, sociale, economische beginselen, dan is het een technisch geraamte zonder hart; een strijd om de middelen alleen blijft reparatiewerk aan een verouderd, althans verouderend vehikel, dat niemand bezielen kan. Er hoort in een beginselprogram dus niet wat in een concrete situatie moet worden gezegd, b.v. bij het aftreden van een regering - dat hoort thuis in een verkiezingsprogram. Ik zeg deze waarheden als koeien nog maar eens weer, omdat er zowel in de mondelinge als schriftelijke discussies als uit ingediende amendementen bleek, dat het zijn nut. . . kán hebben.

Laat mij nu, als bijdrage tot de discussie, iets mogen zeggen over structuur en inhoud van het concept. Voorop dit. Wie zich nog herinnert de situatie van ons land, van heel Europa, in 1945, vlak na de oorlog, zal het niet als een frase beschouwen, wanneer ik zeg dat het herstel en de vooruitgang van de welvaart, zoals die zich nu aan ons voordoen, toen onvoorstelbaar was. Het merkwaardige is, dat de dynamiek in de ontwikkeling zich niet op één gebied doet gelden, maar dat alle sectoren van het maatschappelijke en geestelijk leven in de felle vaart worden meegevoerd en dat we telkens voor verrassende dingen worden geplaatst: de Spoetnik en moderne hartoperaties, de fabricage van plastic en de toepassing ervan in huizenbouw en moderne geneesmiddelen, de aanleg van reusachtige pijpleidingen en de bouw van kernreactoren enz. Men hoort spreken van explosieve ontwikkelingen op het gebied van bevolkingsgroei, natuurwetenschappen, sterrenkunde, bouw van instrumenten met elektronische hersenen, het politiek ontwaken van gekleurde volken, enz. Als het waar is wat 'Het Vrije Volk' onlangs schreef, dat een politieke partij geleid moet worden door een visie op het *geheel* van de samenleving, dan volgt daaruit dat er maar één methode helpen kan om die enorme taak aan te pakken en althans enigermate de baas te worden, namelijk

een *pluralistische,* d.w.z. wij hebben niet alleen te kijken naar de ontwikkeling van de economie, maar ook naar die van de techniek en van de wetenschappen waarop zij steunt, naar de zich wijzigende structuur van standen en klassen, naar de positie van onderwijs en cultuur, en dan niet alleen naar Nederland in Europa, maar meer dan ooit naar de concrete machtsverhoudingen in de wereld, de opstuwende volken van Azië en Afrika mee inbegrepen. Uit de dynamiek van de ontwikkeling op alle gebieden volgt dat wij ons hebben te hoeden voor voorspellingen die volgen uit dogmatisch bepaalde toekomstbeelden. Dogmatisme is in elk opzicht een uiterst gevaarlijk richtsnoer voor een politieke partij. Wij weten uit de geschiedenis van driekwart eeuw geleden, hoezeer de toepassing van elektriciteit in het produktieproces en de uitvinding van de dieselmotor verschuivingen in de sociale structuur hebben veroorzaakt, die toen niemand kon vermoeden — wie zal nu zeggen, wat de toepassing van elektronische machines, van atoomenergie, automatisering, enz. over een kwart eeuw in de maatschappelijke verhoudingen zal blijken veranderd te hebben? Naarmate dogmatisch bepaalde toekomstbeelden aan betekenis inboeten, wordt die van het socialistische beginsel — de strijd voor geestelijke vrijheid en sociale gerechtigheid — te belangrijker.

ik noem een paar van de belangrijkste tendenties waarmee wij nú rekening hebben te houden, sterker dan in 1947 en ooit tevoren. In de eerste plaats de fantastische groei van het wetenschappelijk onderzoek — natuurlijk: eerst in dienst in de oorlogvoering, maar daartoe zeker niet beperkt. Ik weet wel, de Amerikaanse leuze*: 'no nation is stronger than its scientific resources*' dateert al van vóór de tweede wereldoorlog, maar pas in de naoorlogse tijd beheerst dit inzicht baar en tastbaar de politiek. Ten onzent zette de regering-Schermerhorn- Drees onmiddellijk de onwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek op het regeringsprogram, en geen enkele regering kan zich een stap terug veroorloven; het zou betekenen dat wij ons volk terugdringen tot de onderontwikkelde gebieden. Het staat vast, dat wij een groot deel van onze arbeidskracht, van ons intellect, van ons nationaal inkomen zullen moeten stellen in dienst van onophoudelijke vernieuwing. Dit blijkt duidelijk uit een recent rapport over de vernieuwing van het hoger onderwijs. 412 miljoen gulden is voor 1962 nodig om ons hoger onderwijs op peil te brengen, zo sterk zijn wij achter. Daarnaast is 112 miljoen nodig voor de andere sectoren van het onderwijs. Wij zullen ons dat moeten realiseren wanneer er bezwaar wordt gemaakt tegen hoge belastingen — het technische tijdvak dwingt ertoe, dwingt ook tot samenwerking van overheids-wetenschappelijk onderzoek met dat van het bedrijfsleven. Maar het is naief en kortzichtig wanneer men meent (en die 'men' zit vooral in ondememerskring en politiek conservatisme), dat deze ordening en ontwikkeling zich zou kunnen beperken tot het technisch-wetenschappelijk terrein: de eis van vernieuwing geldt voor alle terreinen van het maatschappelijk leven, en vernieuwing eist planmatige ordening — waarbij de socialist dan onmiddellijk inspringt en zegt ja, maar terwille van ons *aller* geestelijke vrijheid. Een van de kernproblemen van het huidige industrialistische tijdvak is: hoe de technische ontwikkeling en vernieuwing kan worden verbonden met sociale en politieke vernieuwing, zó dat er niet alleen winst aan welvaart maar ook winst aan menselijkheid en vrijheid het gevolg van is. Als ik mij niet vergis, is dit het probleem bij de integratie van Europa, maar b.v. ook bij de gezondheidszorg, bij de onderwijspolitiek, bij de agrarische politiek — eigenlijk bij alle politiek.

Er wordt veel gesproken in dit verband van de 'welvaartstaat'. Ik heb tegen het begrip noch tegen de werkelijkheid, die men er mee aanduidt, bezwaar, mits men maar goed weet wat men bedoelt. De welvaartstaat is een *feit:* de welvaart neemt zienderogen toe, en de overheid draagt daarbij haar deel van de verantwoordelijk, die vermoedelijk eer zal

toenemen dan afnemen. Maar *welvaartstaat is géén* socialisme, is het óók niet, al zouden alle resten van armoede gaan verdwijnen. Van socialisme kan alleen gesproken worden, wanneer de welvaart op rechtvaardige wijze wordt verdeeld, en er voor de ketenen van de armoe geen andere ketenen (b.v. van een politieke dictatuur) in de plaats zijn gekomen. Men moet ons niet de schoenen schuiven dat wij het socialisme en de welvaartstaat vereenzelvigen.

Ik noem een tweede tendentie, die sinds de tweede wereldoorlog sterk in de aandacht kwam en voor de toekomst van het democratisch socialisme van betekenis is: de verschuiving in de maatschappelijke verhoudingen in het algemeen, in de klassenverhoudingen in het bijzonder. Als ik gebruik mag maken van het schema uit de school van Colin Clark, dan constateert men, dat met de vooruitgang van de techniek het aantal arbeiders in de primaire sector (die van landbouw, veeteelt, visvangst) vrij sterk afneemt terwijl de produktie stijgt, het aantal arbeiders in de secundaire sector (de industrie) nog wel toeneemt, maar in veel langzamer tempo dan vroeger ten gevolge van mechanisering, terwijl het aantal mensen werkzaam in de dienstensector sterk stijgt, en voor alle drie sectoren een inkomensverhoging en welvaartsvermeerdering is aan te wijzen. Daarnaast, en door dezelfde krachten veroorzaakt, het verschijnsel van de differentiatie der sociale groepen, de verzwakking der 19e eeuwse klassentegenstellingen, vooral de verzwakking van het proletarisch bewustzijn, maar ook versterking van sociaal bewustzijn bij de leiding van ondernemingen. Ik behoef daarover niet zoveel meer te zeggen: de feiten zijn duidelijk. Misschien is het wél zinvol erop te wijzen, dat deze feiten samenhangen met een verschijnsel dat wij als socialisten hoog aanslaan, namelijk dat de wereld van de 'two nations' (proletariërs en bezitters), die niets met elkaar gemeen hadden, van weleer verdwijnt, omdat de arbeidersklasse van weleer, door het werk van vakbeweging en partij, steeds dieper ingroeit in het geheel van het volk en daar haar verantwoordelijkheid leert dragen en eventueel opeist wanner zij haar onthouden wordt. Deze ontwikkeling aan-vaarden wij niet alleen omdat zij een feit is, maar vooral omdat zij een voorwaarde is voor een maatschappij van vrije mensen. Maar dan moeten wij scherp weten: de toekomst van het socialisme hangt niet meer alleen af van de macht der 'arbeiders', die in aantal afnemen, maar van de samenwerking van die sociale groepen, die ordening van het maatschappelijk leven terwille van vrijheid, gerechtigheid en wereldvrede noodzakelijk achten, óók met onderwerping der produktiemiddelen aan het gemeenschapsbelang. Dat zat en zit er achter

de stelling, dat de Partij van de Arbeid brede volkspartij wil zijn, en steunen op de sociale groepen, die in de paragrafen 34—37 zijn genoemd.

Een derde tendentie dringt steeds duidelijker naar voren: de technische maatschappij zal een maatschappij met hoog ontwikkeld onderwijs en cultuurbesef zijn of zij zal onmenselijk zijn. De symptomen zijn duidelijk: een op techniek gebouwde maatschappij eist een hoog ontwikkelde arbeidersklasse, evenals een hoog ontwikkelde en sociaal denkende managersgroep. En al zitten wij in Nederland met 'ons onderwijs in de trekschuit' (Daalder), de harde strijd voor welvaart en voor behoud van onze positie op de wereldmarkt zal ons wel dwingen om een moderner onderwijssysteem met aansluiting op de maatschappij op te bouwen. Bewuste ontginning van het sluimerend intellect in arbeiderskringen en op het platteland zal elke regering dwingen de kant van 'gelijke kansen' op te gaan. Wij kunnen op onze wijze en in onze verhoudingen leren van Amerika en Rusland: beide weten, dat 'het potentieel' van een modern technisch ontwikkeld land afhangt van het peil van het onderwijs, zozeer zelfs, dat *onderwijs en volksontwikkeling voorrang behoren te hebben in de politiek.* Ik meen: dit is een *wet* van de technische maatschappij. Als socialisten zijn wij daarmee echter niet tevreden. Zelfs niet, wanneer voldaan zou zijn aan onze eis van 'gelijke kansen', waardoor dus de mogelijkheden van studie open komen voor alle lagen van het volk en het privilege van stand en klasse verdwijnt. Er komt nog een ander beslissend gezichtspunt mee in het geding, de fundamentele vraag die steeds nijpender wordt: *waartoe* dan die meerdere kennis en ontwikkeling, waartoe dan die moderne technische wonderen, waartoe dan de stijgende welvaart? De atoomwapenen illustreren de enorme gevaren, ook de geestelijke armoede van een technische tijd die radeloos staat tegenover de moderne vernietigingsmogelijkheden. Onderwijs waartoe? De socialist antwoordt: niet alleen tot vakmanschap, niet alleen tot burgerschap, maar ook tot humaniteit, tot menselijkheid en medemenselijkheid, tot solidariteit. Verwaarloost men dit aspect, dan sterft de vrijheid aan de techniek.

Een vierde tendentie: de groei van het *sociaal recht* in alle westerse landen, teken niet alleen van de toegenomen invloed van de vakbeweging, maar ook van de structuurverandering der maatschappij zelf. Vakbeweging en politieke partij hebben samen hun volle kracht ingezet tot het veroveren van sociale zekerheid, een rechtvaardige verdeling van het nationaal inkomen, progressiviteit in het belastingstelsel. Wie deze strijd in [missing]ring van de arbeidswet —, constateert met vreugde hoe het typisch burgerlijk

kapitalistisch denken, dat die eerste arbeidswet nog geheel beheerst, steeds meer, en na de crisis van 1929 en de oorlog, in snel tempo plaats maakt voor een socialistisch denken, dat het recht van de factor arbeid met de daaraan verbonden verantwoordelijkheid vastlegt in een rechtsorde. Allerlei burgerlijke partijen hebben elementen van de socialistische partij' overgenomen en doen net alsof zij er altijd vóór zijn geweest. Ik zeg niet dat wij met het bereikte tevreden zijn — het tegendeel is het geval, óók met de praktijk van de PBO; ik zeg evenmin, dat het bereikte 'socialisme' is. Maar wél dat hier een ontwikkeling aan de gang is, die wij mogen begroeten mede als vrucht van de strijd van vorige generaties. Het is niet alleen een aspect van het verschijnsel, dat de arbeiders volwaardig deel van het Nederlandse volk worden, maar ook van het verschijnsel dat het kapitalisme met zijn brute klassenstrijd plaats maakt voor een maatschappijtype dat stellig nog geen socialisme heten mag, maar toch in een rechtsorde de betekenis van de factor arbeid erkent.

Hetzelfde kan men zeggen van de toenemende betekenis van *de overheid in de sociaal-economische sector.* Daarbij denk ik natuurlijk aan het feit dat de overheidsbedrijven of ruimer: het aandeel van de overheid in de produktie, is toegenomen (men noemt in Engeland een percentage van 25); evenzeer aan het feit van overheidscontrole op monopolistische groeperingen, op internationale handel, op monetaire politiek. Opnieuw: dit is géén socialisme, maar het is wel een reële invloed die de structuurverandering van het kapitalisme der 19e eeuw aangeeft. Ik denk echter vooral aan toenemend overheidsingrijpen, eventueel controle bij conjunctuurschommelingen en aan overheidspolitiek, gericht op volledige werkgelegenheid en rechtvaardige verdeling van het maatschappelijk produkt. Op nieuw: zonder meer nog géén socialisme, maar wel een proces van principiële betekenis, waarbij onze politiek nu aangeknoopt heeft.

Ik voeg nog een vijfde tendentie toe: wij zullen in een socialistische politiek zelfs in dit kleine land, voortdurend meer rekening moeten houden met de *gistin, die de volken van Azië en Afrika ten diepste beroert.* Er zijn in onze partij stemmen opgegaan — ik denk aan De Kadt, Patijn, Ruygers — die ons voortdurend op het hart binden: wees je bewust dat de verhouding Amerika—Rusland ook voor ons, voor onze welvaart en vrijheid, beslissend is. Zij hebben gelijk. Ik voeg eraan toe ook wanneer die spanning zou zijn overwonnen, ook wanneer het communisme uit Rusland en China zou verdwijnen (waaraan ik overigens niet geloof), dan zou het probleem van de volken van Afrika en Azië nog blijven. En niet alleen als he probleem van de onderontwikkelde gebieden, waarbij westerse economische en

technische hulp nodig is — maar vooral als het probleem van de geestelijke bevrijding met de eigen historische, economische en sociologische achtergronden. Een modem socialisme heeft opnieuw internationaal te denken, maar anders dan in de 19de eeuw: toen domineerde de slavernij van een proletarische klasse in het opkomende industrieel kapitalisme — thans dreigt een intercontinentale klassenstrijd met enorme hartstochten van rassenscheiding en rassenhaat.

Wat betekent nu deze al te korte schets voor de discussie over het concept beginselprogram? Wij zijn bewust uitgegaan — zie de omschrijving van het begrip 'democratisch socialisme' — van het inzicht, dat meer dan één deur toegang geeft tot het gebouw van de moderne maatschappij, vandaar onze pluralistische benadering, en dat democratisch socialisme op meer terreinen bewust gerealiseerd dient te worden dan op het sociaal-economische. In de periode van het schrijnend proletarisch lijden, van de kapitalistische uitbuiting, was het niet alleen begrijpelijk maar ook zedelijk noodzakelijk dat de sociaal-economische vraagstukken centra [missing] ere problemen naast de economische en soms eerder, aan de orde. Ik hoop dat men mij goed wil verstaan. Ik zeg dit niet als verwijt aan de oude beweging. Ik ben integendeel van mening, dat de oude beweging door haar werk van bewustmaking en organisatie en strijd één van de sterkste krachten is geweest, die de arbeidersmassa zo sterk in het volksleven heeft doen ingroeien, dat regeren zonder socialisten een gevaarlijk experiment moet heten. Maar ik zeg wel, dat het socialistisch beginsel nu om realisering vraagt ook op andere terreinen dan het sociaal-economische. Ons is ontvallen de zekerheid dat een socialistische economie zonder meer geestelijk vrije mensen schept. En evenzeer, dat sociale zekerheid zonder meer, 'zekerheid van de wieg tot het graf', gelijk zou zijn aan democratisch socialisme. Beide stellingen zijn niet alleen onjuist, deelwaarheid die door verabsolutering leugen wordt; zij zijn ook een miskenning van de diepste motieven die ook het oude socialisme hebben bezield. Ook daar ging het om bevrijding uit materiële en geestelijke slavernij.

Wij hechten dus beslissende betekenis aan onze opzet zoals die al in I, de omschrijving van het begrip 'democratisch socialisme', is gegeven. Daarom zijn de amendementen van Amsterdam/Watergraafsmeer onaanvaardbaar. Deze afdeling stelt, dat de strijd gaat tegen de economische en staatkundige machtsconcentraties — natuurlijk gaat de strijd ook daartegen, maar zeker niet alleen. Of, positief gesteld, natuurlijk verwachten wij van een regering met socialisten socialistische ordening in het economische; maar wij verwachten

van haar meer dan dat: de andere sectoren van het maatschappelijk en geestelijk leven hebben een eigen problematiek, bij de oplossing waarvan economisch determinisme op een gevaarlijke wijze misleidt.

Ik voeg nog twee algemene opmerkingen toe. De eerste is deze: meer dan in enige vorige periode zal nationale socialistische politiek niet alleen internationaal beïnvloed worden, maar uit eigen aandrang internationaal gericht moeten zijn. Speciaal in het economische vlak komt steeds meer de hele aarde in het vizier; de ontwikkeling van de onderontwikkelde volken zal steeds hoger eisen stellen, ook aan onze westerse economie. Tinbergen heeft m.i. terecht gezond genoemd de gedachte, dat ten minste één procent van het nationale inkomen der ontwikkelde landen beschikbaar moet worden gesteld voor de onderontwikkelde. Maar deze internationale solidariteit op economisch technisch gebied voert rechtstreeks tot de uitbouw van internationaal recht, tot internationale samenwerking op wetenschappelijk technisch terrein, tot even hardnekkige als geduldige doelbewuste arbeid in dienst van de vrede. Meer dan ooit wordt juist van socialisten gevraagd wegen van internationale samenwerking op verschillende terreinen te banen.

Mijn laatste opmerking is: meer dan ooit wordt van socialisten gevraagd ernst te maken zowel met de grote mogelijkheden als met de grote bedreigingen van het mens-zijn zonder meer. Grote mogelijkheden: wij hebben het in onze macht om de armoede terug te dringen, om ieder mens deel te doen krijgen aan welvaart, om het ontwikkelings- en beschavingspeil voor de massa op te voeren. Dat zijn grote mogelijkheden, maar er zijn ook grote bedreigingen; ik noem niet de atoomoorlog. Maar b.v. wel de brutale mensonterende hersenspoelingsmethoden, die niet alleen eigen zijn aan dictaturen, maar die door de westerse wetenschap mede zijn ontwikkeld en ook daar worden toegepast. Democratisch socialisme, hebben wij gesteld, is gericht op vrijheid, en voorwaarde voor de vrijheid *van allen* is, dat er gerechtigheid komt en maatschappelijke ordening, dienstbaar aan het welzijn van enkeling en gemeenschap. Ons socialistisch denken blijft vrijheidsdenken, het voor de vrijheid [missing] het westen van nu. Als socialisten willen wij niet vergeten wat de geschiedenis ons heeft meegegeven, ook niet hoe de glorie van het socialisme is en was en zijn zal, dat mensen worden geroepen tot een wereldomvattende strijd, nu en morgen.

Dit moet u zien achter het ontwerp-beginselprogram dat voor u ligt.

Hierna volgt bespreking van de amendementen op het ontwerp-beginselprogram.

Banning wijst amendementen van Amsterdam-Zuid I en Dieren op de eerste zin af.

Amendement van Den Haag 19 acht hij geen verbetering, ook dat raadt hij af. Over Amsterdam-Watergraafsmeer is reeds gesproken. Wat Den Haag 15 betreft, blijkbaar is ontgaan dat men nu iets zegt wat men zeker niet zeggen wil, het is niet ‘ongeacht levens- en wereldbeschouwing’, wij willen daarop wel degelijk acht geven, de verschillen worden erkend.

Bij hoofdstuk I is het enkelen blijkbaar ontgaan, dat de verschillende hierin gegeven kernpunten in de verdere hoofdstukken verder worden uitgewerkt. In a' wordt stelling genomen tegen liberalisme en individualisme.

Ten aanzien van een amendement op dit hoofdstuk van Amsterdam/Zuid I om de passage over het verlenen van bijstand aan sociaal zwakken weg te laten vraagt spr. of men meent dat in een socialistische maatschappij geen sociaal zwakken zullen zijn. Die zullen er in iedere maatschappij op verschillende manie ren zijn en zij hebben recht op bijstand.

Het amendement-Nieuwer-Amstel zou de commissie willen overnemen met een wijziging door te lezen: ‘de eigendom en beschikkingsmacht over de produktiemiddelen ondergeschikt zijn aan het welzijn, enz.’

Spr. begrijpt niet de gedachtengang van Amsterdam-Zuid I, dat de gehele passage over de cultuur onder 1d zou moeten worden geschrapt; dit zou een kwalijk verarming van het program zijn.

Ten aanzien van het amendement-Winterswijk zegt spr. toe, dat in de toelichting op het program een bredere uitwerking zal volgen van de nu in het nieuwe program weggelaten stukken.

In hoofdstuk II stelt de commissie voor te schrappen onder 2 het vierde en het vijfde woord en te lezen: ‘De partij acht gelijkheid van ontwikkelingskansel enz.’

Ten aanzien van de punten 6 en 7, de kerken en de genootschappen op geestelijke grondslag, wijst spr. erop, dat de gedachtengang van de commissie geweest, dat het niet de taak is van een politieke partij om aan kerken voor schrijven wat zij eigenlijk behoren te zijn. Wij aanvaarden dat de kerken dat ze uitspreken. Men heeft blijkbaar over het hoofd gezien dat er staat ‘het spreke van hun woord ook over het staatkundig en maatschappelijk leven’. Men moet zich daarbij realiseren dat er landen in Europa zijn, waar aan de kerken niet geoorloofd is om over het maatschappelijk en politieke leven te spreken. Dat wordt nl. beschouwd als verraad aan de staat en aan de dictatoriale partij. Men moet verder niet vergeten, dat er in Nederland nog voortdurend gezegd wordt: wanneer je met het socialisme

in zee gaat dan kom je bij een dictatuur terecht. Met name wordt dat in bepaalde kerken gezegd: dan mogen wij dus niet meer spreken over sociale en politieke vraagstukken. Wij moeten daarom duidelijk uitspreken dat Nederland de kerken zich naar onze inzichten kunnen ontplooien zoals zij binnen de rechtsorde uiteraard — dat naar eigen mening willen doen.

Dat wij kerken en geestelijke genootschappen — hierbij denkt ieder natuurl [missing]